

JULIJE DEROSI

PRILOZI HRVATSKOM LEKSIKU MARKA MARULIĆA

U članku se navodi petnaestak riječi iz Marulićeva djela *Od naslidovanja Isukarsta* (prijevod djela *De imitatione Christi* Tome Kempenskog). Navode se riječi kojih nema u hrvatskim rječnicima ili im značenje nije bilo posve jasno, odnosno, u Marulićevu prijevodu javljaju se u nekom novom ili specifičnom značenju. Sve riječi koje su navedene u članku donose se usporedno s adekvatnim latinskim riječima iz izvornika, i to tako da su stavljene u kontekst.

U Marulićevu djelu *Od naslidovan'ja Isukarsta (Isukarstova)*,¹ prijevodu djela Tome Kempenskog *De imitatione Christi*, nalazimo neke hrvatske riječi koje ne bilježe naši rječnici, ili kojih je značenje drugačije od prihvaćenog, odnosno pretpostavljenog. U tom su prijevodu i neke poznate riječi, koje se mogu potpunije objasniti zahvaljujući latinskom izvorniku. Zato je taj Marulićev prijevod iz godine 1500. vrlo dragocjen za proučavanje hrvatskoga (čakavskoga) književnog jezika XV. i XVI. stoljeća, to više što je izvanredno točan, vjeran i pouzdan pa posebno može koristiti u utvrđivanju preciznoga značenja niza riječi koje su danas nepoznate, zastarjele ili im je smisao nejasan.

Ovdje se abecednim redom donosi petnaestak takvih riječi.

č i s t

Tu riječ nalazimo samo na jednom mjestu u Marulićevu prijevodu, u izrazu *Od čista Svetoga pisma* (O čitanju Svetoga pisma, naslov 5. glave I. knjige). U latinskom izvorniku taj naslov glasi *De lectione sanctarum Scripturarum*, pa *čist* odgovara latinskom *lectio*. Za *lectio* Marulić inače redovito rabi *čtin'je*, *štin'je* ili *čten'je*, pa je dosta neobično što se u

¹ Taj prijevod Marulić je dovršio 20. lipnja godine 1500, na molbu i o trošku (rogatu et impensis) don Dujma Balistrilica, dakle istoga onog Dujma kojemu je 1501. posvetio *Juditu*.

ovom slučaju poslužio imenicom *čist*. Hrvoje Morović transkribirao je² tu riječ kao *čislo* (Od čisla Svetoga pisma), ali se u oba sačuvana rukopisa prijevoda, tj. u Zadarskom (ZR)³ i u Londonskom (LR)⁴, jasno vidi da piše *čista*. I u kazalu ZR piše jasno Od čista . . . pa ne može biti dvojbe u to da je tu slovo *t*. Da se ne radi o riječi *čislo*, govori i činjenica što se riječ *čislo* u starijim hrvatskim djelima rabila kao naslov za poglavlje *Brojevi* (*Numeri*) u Bibliji (Stari zavjet), a ovdje je riječ o cijeloj Bibliji i o njezinu čitanju.

Riječ *čist* svakako je prema glagolu *čisti*: čitati, a izvedena je posve zakonito od *čit-t*. Teško da ju je Marulić sâm stvorio, već je vjerojatnije da ju je preuzeo iz hrvatskoglagoljske rječničke zaklade.

g u n u t i

Akademijin rječnik (ARj) daje za *gunuti* značenje »grnuti, vrvjeti«, a to značenje preuzima i Skok u svom Etimologijskom rječniku (ERj). Skok pretpostavlja da je *gunuti* možda stvorio Juraj Baraković radi rime (Pak iz mora *bljune* svakojaka riba / ka u mreže *gune* s otoka Oliba). Skokova pretpostavka ne stoji jer i Marulić ima *gunuti* u jednom navodu iz Biblije: Oslobodi mene od blata da ne *gunem* — Psalam 69 (68), 15 (20. glava III. knjige *Imitacije*), prema latinskom: Eripe me de luto, ut non *infigar*. *Gunuti* u Marulića odgovara dakle latinskom glagolu *infigo* 3. U Bibliji (izdanje Stvarnosti i Kršćanske sadašnjosti) isti je navod preveden kao: izvuci me iz blata da ne *potonem*, a u najnovijem prijevodu Kempenceve *Imitacije* (Nasljeduj Krista, Zagreb 1966², 1979³) kao: izbavi me od blata da se ne *udavim*. Međutim, glagol *infigo* 3. ima značenje *zaglaviti, uglaviti, usaditi, ubosti u što*, i očito je i smisao toga izraza u Psalmu 69 (68) u tome da čovjeka treba izvuci iz blata kako ne bi u blatu ostao *zarobljen, uglavljen, zaglavljn, zaglibljen*. *Gunuti* bi, prema tome, značilo *uglaviti, zaglaviti, »fiksirati«*, tj. *biti čvrsto uhvaćen u nečemu*. Taj se smisao može možda primijeniti i na Barakovićeve stihove pa ih ne treba razumjeti kao da riba »grne« ili »vrvi« u mreže (u mrežama), već da je u mreže *uhvaćena*, da je *zaglavila* u njima.

² U časopisu *Čakavska rič* 2/1971. i 1/1972.

³ O Zadarskom rukopisu Marulićeva prijevoda vidi rad Z. Kulundžića *Pro nalazak izgubljenog djela Marka Marulića na hrvatskom jeziku starijeg od »Judite«* — časopis *Republika* XXXII/6, 1976. Isti rad, razrađen i proširen, nalazi se u knjizi *Ta rič hrvacka* (Sabrana djela Z. Kulundžića, vlastita naklada), str. 289—386, Zagreb 1977.

⁴ O Londonskom rukopisu Marulićeva prijevoda vidi *Čakavsku rič* 2/1971. i 1/1972 (transkripcija i komentar LR od Hrvoja Morovića); o jeziku Marulićeva prijevoda pisao je Mirko Tomasović (*Marulićev prijevod knjige Tome Kempenskog »De imitatione Christi«*) — prema Londonskom rukopisu, *Čakavska rič* 2/1975, i J. Derossi (*O jeziku Marulićeva prijevoda djela »De imitatione Christi«*) — prema Zadarskom rukopisu, *Umjetnost riječi* XX/2, 1976.

limbač

Za lat. *tempestas* Marulić redovito rabi *grād*, a *limbač* samo na jednom mjestu: Za *limbačem* vedrina velika (Post *tempestatem* magna serenitas) — 8. glava II. knjige. U LR stoji na tom mjestu: Za *limbavom* vedrina velika. Ovdje nije problem u značenju, jer i ARj i ERj imaju *limb* u značenju *tempestas* i izvode ga od lat. *nimbus*. Zanimljivost je u tome što uz *limb* (u značenju *oluja*) možemo dodati *limbač* i *limbava* u istom značenju.

mlobstvo

ARj ima *mloba* i *mlopština* u značenju *slabost*. U svom prijevodu Marulić ima *mlobstvo* u istom značenju (lat. *fragilitas*), ali i u značenju *pokvarenost* (*corruptio*): ... da težinom svoga *mlobstva* ne mogu se dvignuti na svaršenija — sed *propriae corruptionis* ponderere pressus, ad perfectiora non assurgo (najnoviji prijevod: ali pritisnut teretom vlastite *pokvarenosti* ne dižem se do onoga što je savršenije) — 55. glava III. knjige. Za *mlobstvo* u značenju *slabost* Marulić ima sinonime *slabost*, *nemoć*, *mlohavstvo* i *mlohavščina*, a za *mlobstvo* u značenju *pokvarenost* ima sinonim *išćećen'je*.

običaj

Marulić tu riječ rabi za lat. *usus*, *assuetudo*, *consuetudo*, *mos*, a sinonimi su joj *zavičaj* i *običan'je*. U Marulićevu prijevodu *običaj* najčešće znači *navada*, *navika*: običaj se običajem dobiva — *consuetudo consuetudine vincitur* (navika se navikom pobjeđuje), a za *običaj* u današnjem značenju često stoji riječ *zakon*. Ta je okolnost u stanovitom smislu važna za pravilno razumijevanje izraza *po običaju naših začinjavac* iz posvete Balistriliću u *Juditi*. Taj se izraz često tumači kao da *običaj* tu znači *način pjevanja*, a prije će biti da je Marulić mislio na tradicionalnu navadu prenošenja (svođenja) biblijskih priča u hrvatske stihove. To više što na jednom mjestu u svom prijevodu *Imitacije* latinsko: Hoc mihi cito occurrit, quod naturaliter delectat aut *ex usu* placet prevodi kao: Toj mi vred pride na pamet ča me slači ali ča mi je *po običaju* drago (u najnovijem prijevodu: ... ili što mi se *s navike* sviđa) — 53. glava III. knjige. Tako bi i izraz *po običaju* iz posvete Balistriliću trebalo razumjeti kao *ex usu*, tj. *prema praksi*, *prema navadi* (naših začinjavaca).

post(a)rmiti, st(a)rmiti (nekoga)

Ove su riječi u Marulićevu prijevodu isključivo u značenju *sentire cum aliquo*, tj. *držati s kim*, *suosjećati s kim*, *podrža(va)ti nekoga*. ARj za *postrmiti* donosi značenje *složiti se* (s nekim ili s nečim) — *consentire* — prema N. Ranjini, ali za *strmiti* nema značenje *sentire cum aliquo*, odnosno *consentire*. Latinsko: ... et unusquisque libenter pacem habet, et *secum sentientes* magis diligit Marulić prevodi: ... i svak dobrovolj-

no stoji u miru i ljubi onih ki *ga strme* (u najnovijem prijevodu *Imitacije*: ... i svatko hoće rado imati mira, i više ljubi one koji *osjećaju s njim*) — 3. glava II. knjige.

traviti, travljen'je

ARj za *traviti* ima i pren. značenje »upropaštavati, uništaviti«, a u Marulićevu prijevodu *traviti* i *traviti sobom* dolaze u značenju *propadati, biti izvrnut pogibelji, biti prepušten slučaju* (*periclitator l., casualiter stare*): Velekrat oni ki su boljši daržani od ljudi, teže su *sobom traviti* cića velika uzdan'ja (*Saepe meliores in aestimatione hominum gravius periclitati sunt propter suam nimiam confidentiam* — Često su oni koji su izgledali bolji u očima ljudi dublje *pali* radi prevelikog samopouzdanja) — 20. glava I. knjige; *Vele sobom travi* kino jur ne umisti u tebi sve pomnje svoje (*Nimis enim casualiter stat, qui non projicit omnem sollicitudinem suam in te* — Odviše je naime *prepušten slučaju* tko svu svoju brigu ne prepusti tebi) — 17. glava III. knjige. Imenica *travljen'je* u Marulićevu prijevodu znači *pogibelj* (*periculum*), a sinonimi su joj *pogibio* i *stravljen'je*: Čudno jest da se igdar človik more rado veseliti u saj život, ki razmišljuje i procinjuje vanka svoje baščine ča jest kraljestvo nebesko⁵ i da je u toliku *travljen'ju* duše svoje — *Mirum est, quod homo potest unquam perfecte in hac vita laetari, qui suum exsilium et tam multa pericula animae suae considerat et pensat* (najnoviji prijevod: Čudno je da se čovjek ikada može savršeno radovati u ovom životu kad razmatra svoje progonstvo i tolike *pogibelji* za svoju dušu pa o tome razmišlja) — 21. glava I. knjige. ARj ima za *travljenje* značenje *ugrožavanje*, ali nema značenja »pogibelj, opasnost« (*periculum*).

začinati, začinjan'je

Začinati dolazi u Marulićevu prijevodu *Imitacije* na jednom mjestu, u 1. glavi IV. knjige: *začina* i on velekrat u kitaru privartaje — *cecinit* et ipse frequenter in cithara (najnoviji prijevod: a i sâm je ... često *pjevao* uz citru). Misli se na kralja Davida, koji Bogu pjeva psalme. *Začinati* dakle odgovara latinskom glagolu *cano* 3. *Začinjan'je* pak stoji za latinsko *jubilatio* (klicanje, slavlje, veselje): svarhu svake radosti i *začinjan'ja* kô more pamet zamisliti i čutiti (*super omne gaudium et jubilationem, quam potest mens capere et sentire*). *Začinjan'je* i *radost* zapravo su u Marulića kontaktni sinonimi, a s time u svezi možemo možda i začinjavce iz *Judite* pojmiti kao pjevače koji pjevaju radosne pjesme u slavu Božju, vjerojatno u prigodama vjerskih blagdana — fešta.⁶

⁵ Dio »ča jest kraljestvo nebesko« dodao je sâm Marulić, vjerojatno da priprostim čitatelju (ili slušatelju) olakša razumijevanje. Takvih Marulićevih »umetaka« ima na dosta mjesta u prijevodu i o njima bi se dalo posebno raspravljati.

⁶ O toj problematici govorim opsežnije u članku *Raščlamba Marulićeva teksta o začinjavcima*, časopis *Marulić* XI/2, 1978.

zakon

U Marulićevu prijevodu *Imitacije zakon* znači doduše *lex*, ali i *statutum*, *disciplina*, *status*, *mos*, *regula*, *institutum*. Marulić u svom prijevodu najčešće rabi *zakon* u današnjem značenju riječi »običaj«, pa bi se moglo reći da je u Marulića značenjski odnošaj »običaj — zakon« vrlo srodan današnjem značenjskom odnošaju »navada — običaj«.

zazoliti, zazoljen'je, zazolan

ARj tumači *zazoliti* kao »govoriti, dosadno govoriti, prigovarati, zvrnati«. Parčić ima *zazoliti* u značenju *attediar con ciarle*. Maruliću je *zazoliti* najčešće sinonim za *grustiti se*, dakle *ogaditi se*: *Zazoli me* velekrat mnoga čitati i slišati — *Taedet me saepe, multa legere et audire* (najnoviji prijevod: Često mi se gadi mnogo čitati i slušati) — 3. glava I. knjige. U LR netko je na ovom mjestu prekriziio *zazoli me* i napisao *grusti mi se*, što može značiti da je riječ *zazoliti* dosta rano postala zastarjela, ili da je imala suviše lokalno obilježje. U Marulićevu prijevodu *zazoliti*, dakle, odgovara latinskom *taedet 2.*, ali katkad i latinskom *molesto 1.* (mučiti): Ča ti veće pakosti i *zazoli* nego pohotin'je sarca tvoga neukročeno? — *Quis te magis impedit et molestat, quam tua immortificata affectio cordis?* (najnoviji prijevod: Tko te više smeta i muči od tvoje neumrtvene požude srca?) — 3. glava I. knjige.

Imenicu *zazoljen'je* ne bilježi ARj, a Marulić je ima za latinske riječi *importunitas* i *immissio* (silovitost, osornost, bezobzirnost, nepogodnost, napastovanje, podbadaње): Polagahto, po ustarpin'ju i čekan'ju ufanu, z Božjom pomoću bolje ćeš dobiti nere s twardostju svojom i *zazoljen'jem* — *Paulatim, et per patientiam cum longanimitate Deo juvante melius superabis, quam cum duritia et importunitate propria* (najnoviji prijevod: Postepeno, strpljivošću uz dugotrpnost i s Božjom pomoću, lakše ćeš pobijediti nego vlastitom osornošću i silovitošću) — 13. glava I. knjige.

Pridjev *zazolan* stoji u Marulića za latinski pridjev *importunus* (bezobziran, nepriličan, mučan): Prezredan u čudeh, *zazolan* u činjen'ju — *Tam incompositus in moribus, tam importunus in actibus* (najnoviji prijevod: Tako nepristojan u ponašanju, a tako bezobziran u činima) — 7. glava IV. knjige. Treba reći da je pridjev *zazolan* vrlo rijedak u Marulićevu prijevodu *Imitacije*, a za *importunus* Marulić kudikamo češće ima *usilan* (*importunus, molestus, taediosus, durus, gravis*). Prema svemu, imenica *zazoljen'je* i pridjev *zazolan* najbolje bi odgovarali današnjim riječima *nasilje* i *nasilan*.

zdata ti(?)

U 1. glavi IV. knjige Kempenceve *Imitacije* govori se o kralju Davidu (između ostalog): *Fecit diversi generis organa, psalmos edidit et cantari instituit cum laetitia*. Marulić to prevodi ovako: Učini razlike zvone i cindre (čindre?), *zdata pisni* i naredi da se poju s veseljem. Bartul Ka-

šić u svom prijevodu *Imitacije* iz godine 1641. ima ovako: Učinio je od varste razlike organe: *Psalme upisao jest i spievati ih naredi s veseljem*. *Zdata*, dakle, u Marulićevu prijevodu stoji za latinsko *edidit* pa moramo pretpostaviti glagol *zdatati* za *edo* 3. Glagola *zdatati* nema u ARj ni u ERj, a nisam ga našao ni u drugim rječnicima, pa ni u bilo kojem djelu hrvatske starije književnosti koje sam pregledao. Moglo bi se zaključiti da je *zdata* u ZR pogrešno umjesto *zda* (izda), dakle da glagol glasi *zdati*, što odgovara latinskom *edere*. Ipak, ARj i ERj bilježe pridjev *datan* (< даѣнѣ) u značenju pas. *što se da* i akt. *koji daje* (danas imamo pridjev *podatan*). *Datan* se izvodi od part. pas. *dāt* i dočetka *-bn* (dat + ѣн), ali bi se moglo prihvatiti i da je *datan* part. pas. od *datati*.

U svezi s pretpostavljenim glagolom *zdatati* u Marulićevu prijevodu dobro je podsjetiti se na imenicu *datan'je* u Marulićevoj opasci uz 15. stih I. pjevanja *Judite*: Trikrat troj: devet biše božic i meju njimi Apolo s kitarom, kih poeti prizivahu na pomoć *datan'ja* i kantan'ja njih veras. Iako u I. i u II. izdanju *Judite* jasno piše *datan'ja*, od Kasandrić-Kušarova izdanja ta se riječ redovito transkribira kao *gatan'ja* (?), a jasno je da nema nikakva smisla u tome da bi pjesnici zazivali Apolōna i muze da im pomognu u nekakvu »gatanju« (vračanju!) njihovih stihova. Naprotiv, ako prihvatimo logično stajalište da *datan'ja* nije pogrešno napisano umjesto *gatan'ja*, i ako tu riječ prihvatimo kao glagolsku imenicu od glagola *datati* (kao *izdanje* od *izdati*), onda *datan'je* znači isto što i *editio*, dakle *izdanje*, *izdavanje*. U tom slučaju Marulićeva opaska dobiva jasan i logičan smisao: pjesnici se utječu Apolonu i muzama kako bi im ovi bili na pomoći u *izdavanju* i *pjevanju* pjesama (stihova), odnosno u stvaralačkom činu i u reprodukciji. U skladu s tim ni glagol *zdatati* (kao svršeni lik prema nesvršenom *datati*) ne mora biti rezultat pogreške pisara Zadarskog rukopisa Marulićeva prijevoda djela *De imitatione Christi*.

Résumé

LES CONTRIBUTIONS AU LEXIQUE CROATE DE MARKO MARULIĆ

Dans l'article sont recueillis et cités une quinzaine de mots provenant du texte *Od naslidovanja Isukrsta* de Marko Marulić (traduction croate de *De imitatione Christi* de Th. de Kempis). Sont mentionnés seulement les mots qui sont inexistants dans les vocabulaires croates ou ceux dont la signification n'était pas claire, ou précisément apparaissent-ils dans la traduction de Marulić dans une signification nouvelle ou spécifique. Tous les mots cités dans l'article sont suivis d'une citation latine correspondante de l'original, et précisément tenant compte toujours du contexte avec lequel le mot en question est mis en référence.